

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

Дипломна робота

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

на тему: **«Особливості прояву позиції жертви у осіб, залежних від
психоактивних речовин»**

**«Features of manifestation of the position of the victim in persons dependent
on psychoactive substances»**

виконала: студентка денної форми навчання

напряму підготовки 6.030102 Психологія

Колісніченко Анастасія Андріївна

Керівник: к.психол.н., доц. Акімова Л.Н.

Рецензент: к.психол.н., доц. Дем'яненко К.Г.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№_9_від_15.05.2019_р.

Завідувач кафедри

_____ Кіреєва З.О.

Захищено на засіданні ЕК №_____

протокол №_____ від_____

Оцінка _____ / _____ / _____

Голова ЕК

_____ Якупов В.А.

Одеса – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ПРОЯВУ ПОЗИЦІЇ ЖЕРТВИ У ОСІБ ЗАЛЕЖНИХ ВІД ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН.....	5
1.1. Поняття віктимної поведінки	5
1.2. Психологічні чинники виникнення віктимної поведінки	7
1.3. Механізми залежної поведінки	15
1.4. Класифікація залежної поведінки	21
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ ПОЗИЦІЇ ЖЕРТВИ У ОСІБ, ЗАЛЕЖНИХ ВІД ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН	32
2.1. Аналіз та обговорення результатів дослідження схильності до адитивної поведінки	32
2.2. Аналіз та обговорення результатів дослідження позиції жертви...	38
2.3. Аналіз та обговорення результатів дослідження прояву віктимної поведінки	42
Висновки до другого розділу	48
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	52

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи. Значна кількість людей має опит спілкування з людьми, які у будь якій ситуації проявляють себе у ролі жертви. Будь то нападки однолітків у школі, колег на роботі, домашнє насильство, залежність від алкоголю, тютюну або психоактивних речовин. Ритм, стиль життя, необхідність в самореалізації, все це збільшує та підштовхує людей до різноманітних проявів віктимізації та адикції від великої кількості психоактивних та хімічних речовин. Деякі люди, ніби створені до ролі жертви. Провокувати таку схильність можуть нездорова обстановка в сім'ї, психологічні травми, отримані в ранньому дитинстві, підлітковий максималізм, слабкість характеру, тощо. Аналіз віктимності, її форм та явищ дозволяє глибше вивчити психологічні корені відхилень від безпечної поведінки, які роблять людину жертвою, визначити особливості взаємодії людини з психоактивними речовинами в механізмі адиктивної поведінки. Будь - яка жертва, як потенційна, так й реальна, володіє певними якостями, що роблять її більшою чи меншою мірою вразливою в життєвих ситуаціях.

Результати наукових розробок переконливо свідчать про необхідність системного підходу до явища віктимізації молоді в межах міждисциплінарного аналізу. З цієї точки зору віктимність може розглядатися як соціальне явище, як індивідуальна психологічна характеристика особи з її віктимологічною активністю, як комплекс біопсихологічних особливостей індивіда і як масове соціальне явище. Віктимність і віктимна поведінка особи стає предметом пильної уваги соціології та соціальної психології, а і психології особистості, психопатології.

Оскільки наш світ не створений для комфорту, все люди з неминучістю час від часу проходять через скрутні життєві ситуації, долаючи їх з різною ефективністю і різними особистісними змінами. Роль жертви достається значної кількості людей, що постраждали від несприятливих обставин не один раз і часто супроводжується травматичними переживаннями і почуттям

самовідчуження. Наслідки цього досвіду можуть мати як короткостроковий, так і довгостроковий характер, по різному впливати на життя.

На даний момент проблема прояву ролі жертви у хімічно-залежних людей мало вивчена. Тому в даній роботі буде спроба більш широко розкрити цю тему.

Мета дослідження: вивчення особливостей прояву позиції жертви у осіб залежних від психоактивних речовин.

Мета обумовила розв'язання таких **завдань дослідження:**

1. Розкрити поняття віктимної поведінки, та виявити чинники, що її обумовлюють.
2. Визначити характер схильності до залежності від психоактивних речовин.
3. Виявити специфічні особливості віктимізації та позиції жертви у осіб, залежних від психоактивних речовин.

Об'єкт дослідження: особливості віктимологічного прояву залежних осіб.

Предмет дослідження: психологічні показники позиції жертви та віктимологічної поведінки осіб, залежних від психоактивних речовин.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження:** теоретичні: аналіз соціологічної, психологічної та соціально-педагогічної літератури для обґрунтування понятійного апарату дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення досліджених даних для виявлення наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми; емпіричні: бесіда, опитування за допомогою тест-опитувальники схильності до адикцій Г.В. Лозової, тестом рольової поведінки І. Соловйової, методики діагностики схильності до віктимної поведінки О.О. Андронікової.

Структура роботи: робота виконана на 51 сторінках, складається з вступу, 2-х розділів з підрозділами, що завершуються висновками, висновками, списку використаної літератури. Емпіричні дані представлені у 3-ох рисунках, 2-ох таблицях. Список літературі налічує 48 джерел.

ВИСНОВКИ

1. Здійснений теоретичний аналіз проблеми віктимності показує, що віктимність розуміється як сукупність властивостей людини, обумовлених комплексом соціальних, психологічних і біофізичних умов, що сприяють дезадаптивної стилю реагування суб'єкта, що приводить до збитку для його фізичного або емоційно психічного здоров'я. Віктимна поведінка, як відхилення від норм безпечної поведінки, реалізується в сукупності соціальних, психічних і моральних проявів. У психологічній літературі чітко диференціюються поняття віктимізації і віктимності. Віктимізації розглядається як процес перетворення особи в жертву під тиском складних обставин життя, що відбулися несподівано, раптово і як результату функціонального впливу тяжких життєвих обставин в цілому, що може проявлятися на різних рівнях впливу на людину та членів її сім'ї; віктимності як схильності особистості ставати жертвою в результаті її способу дій, індивідуально-психологічних особливостей і соціально-демографічні характеристик.

Одним з основних факторів, що впливає на формування віктимної поведінки виступає соціалізація особистості. До специфічних факторів відносяться індивідуальний досвід переживання або спостереження факту насильства, такі психологічні якості як емоційна нестійкість, тривожність, неадекватна самооцінка), відсутність відчуття соціальної підтримки і певні стратегії сімейного виховання батька і матері. Як неспецифічний фактор виникнення віктимної поведінки виділяється підлітковий вік, психологічний зміст якого обумовлює актуалізацію віктимної поведінки.

2. Одною з важливих проблем сучасно психопрофілактики є своєчасне попередження та виявлення віктимної та адиктивної поведінки. Механізми віктимізації та адиктизації не усвідомлюються людиною, що позбавляє її своєчасної соціальної підтримки, захисту та професійної допомоги. За даними нашого дослідження лише 60% опитаних із тих, хто має в анамнезі звернення про допомогу в медичний заклад з приводу вживання психоактивних речовин

визнають схильність до залежності. Частіше схильні визнавати алкогольну та нікотинову залежність, наркотична залежність не визнається. Також існує тенденція визнавати залежність від лікарських препаратів.

3. У осіб, схильних до вживання психоактивних речовин позиція жертви супроводжується інтенсивно вираженими негативними переживаннями, що знижує готовність до змін в напрямку відмови від залежної поведінки. Виявлено, що позиція жертви характеризується надмірної імпульсивною поведінкою з високим рівнем конфліктності та тривожності, пасивною позицією, що проявляється у небажанні проявляти самостійність, поступливістю, навіюваністю, зневірою у власні сили та здатністю управляти собою та своїм життям. Жертовна поведінка проявляється в необачливості, невмінні передбачати негативні наслідки ситуацій, нерозбірливості, нездатності прораховувати для себе розвиток ситуації. Здійснюючи необачні вчинки, особи з вираженою позицією жертви не помічають небезпеки і потрапляють в такі життєві ситуації, які завдають їм шкоди.

Список літератури

1. Андронникова О. О. Методика исследования склонности к виктимному поведению / О. О. Андронникова. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : [<http://spsi.Narod.ru/5.htm>].
2. Андронникова О.О. Основные характеристики подростков с самоповреждающим виктимным поведением. Вестник ТГПУ, 2009. — Выпуск 9 (87). — С. 21–32.
3. Андронникова О.О. Роль семьи в формировании неадаптивных форм виктимного поведения детей / О.О. Андронникова // Семья в XXI веке. Сборник материалов международного экспертного симпозиума. — Новосибирск. — 2013. — С. 156–164.]
4. Берн, Э. Трансакционный анализ в психотерапии / пер. с англ. А. Грузберга. — М.: Эксмо, 2009. — 416 с. — (Психологический бестселлер).
5. Белоусова З. И. Проблемы виктимного поведения личности / З. И. Белоусова, С. П. Гиренко. — Запорожье : Изд-во ЗГУ, 1996. — 64 с.
6. Бовть О. Б. Про дослідження віктимної поведінки молоді у морально-правовому вимірі / О. Б. Бовть // Вісник Нац. ун-ту оборони України : зб. наук. праць. — 2012. — Вип. 1 (26). — С. 131–138.
7. Будіянський М.Ф. Кримінальна психологія. Навчальний посібник. — К.: Фенікс, 2011. - 382 с.
8. Варчук Т.В., Вишневецкий К.В. Виктимология: учебное пособие для вузов. М., 2009.
9. Виничук Н.В. Психология аномального поведения./ Н.В.Виничук — Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 2004. — 198 с. — С.88.
10. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки. / Л.М. Вольнова. — К. — 2009.

11. Гоголева А. В. Аддитивное поведение и его профилактика. / А. В. Гоголева. – Воронеж: Изд-во НПО МОДЭК, 2012. – 240 с.
12. Гримак Л. П. Резервы человеческой психики. / Л. П. Гримак. – М.: Политиздат, 1987. – 280 с.
13. Золотова Г. Д. Соціально–педагогічна профілактика адиктивної поведінки неповнолітніх: навч. посіб. для студ. спец. / Г. Д. Золотова. – Луганськ: Вид-во „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 231 с.
14. Золотова Г. Д. Соціально–педагогічна профілактика адиктивної поведінки студентів (на прикладі навчальних закладів I – II рівня акредитації): Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05. / Г. Д. Золотова. – Луганськ: Вид-во „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2016. – 20 с.
15. Иванов М. Влияние ролевых компьютерных игр на формирование психологической зависимости человека от компьютера // Психология зависимости: Хрестоматия. / М. Иванов. – Минск: Харвест, 2014. – С.152–174.
16. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения: учеб. пособие для вузов. – М., Сфера, 2001. – 160 с.
17. Клиническая психология: Учебник / под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб, 2002. – С. 549.
18. Комер Р. Патопсихология поведения. Нарушения и патологии психики. – СПб., М., 2002. – 608 с.
19. Короленко Ц. П. Адиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития. // Обзор психиатрической и медицинской психологии. / Ц. П. Короленко. – М.: Наука, 1991. – С.8–15.
20. Короленко Ц. П., Донских Т. А. Семь путей к катастрофе. Деструктивные формы поведения в современном мире. / Ц. П. Короленко, Т. А. Донских. – Новосибирск: Наука, 1990. – 224 с.
21. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. – К.: Національна академія управління, 2010. – 496 с.

22. Кузнецова Л. Э. Психологические особенности проявления виктимного поведения у современной молодежи / Л. Э. Кузнецова, А.Н. Ерошенко // Актуальные вопросы современной психологии : материалы II междунар. науч. конф. (г. Челябинск, февраль 2013 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2013. – С. 73–75.
23. Леонова Л. Г. Вопросы профилактики аддиктивного поведения в подростковом возрасте. / Л. Г. Леонова, Н. Л. Бочкарева. – Минск: Харвест, 2014. – С. 449–548.
24. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки: Навч. посібник. / Н. Ю. Максимова. – К.: "Київський університет", 2012. – 308 с.
25. Малкина-Пых И. Г. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2006. – 1008 с.
26. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология [Текст] / В. Д. Менделевич. – М.: Финарт, 2012. – 358 с.
27. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения. / В. Д. Менделевич. – СПб.: Речь, 2015. – 445 с.
28. Менделевич В.Д., Садыкова Р.Г. Психология зависимой личности, или Подросток в окружении соблазнов. Казань, РЦПНН при КМРТ; И.: Марево, 2002, 240 с
29. Мунтян П. Психология зависимости. / П. Мунтян. – Минск: Харвест, 2014. – С. 143–151.
30. Мушевич М. І. Клінічна психодіагностика: Методичні рекомендації для студентів ф–ту психол. / М. І. Мушевич. – Луцьк: «Вежа», 2016. – 170 с.
31. Нартова-Бочавер С.К., Астанина Н.Б. «Униженность и оскорбленность» как черта личности: феноменологический анализ позиции жертвы // Социальная психология и общество. 2014. Том 5. № 2. С. 13–26.
32. Никитина Ю.В., Семкова М.П. Особенности виктимного поведения юношей и девушек /Ю.В. Никитина, М.П. Семкова // Вестник Удмуртского университета. Философия. Социология. Психология. Педагогика. – 2013. – Вып. 4. – С. 11–21.

- 33.Одинцова М. А. Психология жертвы. Сказкотерапия для взрослых / М. А. Одинцова. – Самара : Бахрах-М, 2010.– 240 с.
- 34.Одинцова М.А. Ролевая виктимность в поведении подростков из социально незащищенных семей // Психологическая наука и образование. – 2012. – № 3. – С. 32–40.
- 35.Поликарпов В. Аддиктивное поведение молодежи: профилактика и психотерапия зависимостей. / В. Поликарпов, Н. Залыгина, Я. Обухов. – М.: Прописи, 2014. – 215 с
- 36.Полубинский В. И. Виктимологические аспекты профилактики преступлений. – М., 1980. – 321 с.
- 37.Профилактика злоупотребления психоактивными веществами и борьба с ними / Под ред. М. Госсон, М. Грант. – Женева: ВОЗ, 1993. – XII. – 131 с. – С. 22.
- 38.Профілактика поширення наркозалежності серед молоді: Навчально–методичний посібник. / Під ред. В. В. Бурлаки. – Київ: Герб, 2008. – 224 с.
- 39.Прялухина А.В., Лаптев Л.Г. Закономерности и особенности влияния стилей семейного воспитания на агрессивность подростка // Человеческий капитал I. – Изд-во: Институт международной торговли и права. – 2013. – № 7 (55). – С. 88
- 40.Психология зависимости. / Под ред. К. В. Сельченко. – Минск: Харвест, 2014. – 590 с.
- 41.Психолого-педагогічні основи процесу самотворення особистості: монографія / Л.З. Сердюк, Т.М. Яблонська, І.В. Данилюк, О.І. Пенькова, Н.Д. Володарська. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 197 с.
- 42.Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д. В. Ривман. – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.
- 43.Руководство по аддиктологии. / Под ред. В. Д. Менделевича. – СПб: Речь, 2014. – 768 с.

- 44.Сажина Н.М., Голубь М.С. Предупреждение педагогических рисков виктимизации подростка / Н.М. Сажина, М.С. Голубь // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Педагогика и психология. — 2012. — Вып. 1. — С. 127–132.
- 45.Терпелюк В. Критерії, показники та рівні ризику віктимізації підлітків – учнів загальноосвітніх шкіл / В. Терпелюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbisnbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?.
- 46.Фоминых Е. С. Психологические механизмы виктимности // Концепт. – 2014. – № 05. – С. 62–74.
- 47.Франк Л. В. Виктимология и виктимность. – Душанбе, 1972. – 126 с
- 48.Шнайдер Г.Й. Криминология / Пер. с нем. – М.: 1994. - 500 с.